

NİCABƏT İSLAMOVA
AMEA Naxçıvan Bölməsi
Email: Islamovaneceb77@gmail.com

FƏZLULLAH SƏİD TƏQİ FIRUZABADI ƏS-ŞİRAZI

AMEA Naxçıvan Bölməsi Əlyazmalar Fondunda Şərxin bir sıra görkəmli alimlərinin əlyazmaları və çap kitabları müəhəfizə olunur. Belə mütəəlliflərə biri də Firuzabadi əş-Şirazidir. Görkəmli dilçi, təfsirçi, fəqih, hədisçi olan alimin ən məşhur əsərlərindən biri olan "Qamusul-luğət" (Qamusul-muhit) adlı kitabı fondda müəhəfizə olunur. O, ərəb dilinin qrammatikasından bəhs edən bu əsəri yazarkən 2000 kitabdən istifadə etmişdir. 70-dən çox əsərin müəllif olan alimin bu kitabı ərəbşünaslar üçün əvəzsiz mənbədir.

Açar sözlər: əlyazma, Firuzabadi, "Qamusul-luğət" (Qamusul-muhit), dilçilik.

Hər bir xalqın keçmişinin araşdırılmasında daş kitabələr, qalalar və digər maddi mədəniyyət nümunələri ilə yanaşı yazılı abidələrin də özünə məxsus yeri vardır. Bu yazılı abidələr tarixin çətin yollarından bu günümüzdə qədər olan dövrdə baş vermiş hadisələri özlərində saxlamışlar. AMEA Naxçıvan Bölməsinin Əlyazmalar Fondunda müəhəfizə olunan əlyazma əsərlər yalnız öz məzmunu ilə deyil, həmçinin xalqımızın iqtisadiyyatını, tarixini, mədəniyyətini əks etdirəmiş baxımından da çox qiymətlidir. Onlar tarix, hüquq, ədəbiyyat, dilçilik, məntiq, etika, ilahiyət və s. elm sahələrini əhatə edir. Bu əlyazma kitablarının içərisindəki miniatürlər, kitabların bədii tərtibatları, xətləri, incə naqışları, nəfis ornamentləri, yüksək zövqlü hazırlanmış cildləri, bizi yüzilliklərdən xəbərlər verir. Həmin materialların xeyli qismini dilçiliklə və xüsusən də ərəb dilçiliyi ilə bağlı yazılı abidələr təşkil edir. Ərəb dilinin qrammatikasının səciyyəvi xüsusiyyətlərinin və əl tarixinin öyrənilməsi baxımından bu materialların rolu əvəzsizdir. Həmin materialların tədqiqi şərqşünasların qarşısında duran ən vacib məsələlərdən biridir. Əlyazmalar Fondunda müəhəfizə olunan yazılı abidələrdən biri də Fəzlullah Sədi Təqi Firuzabadinin müəllifi olduğu "Qamusul-luğət" əsəridir.

Əsil adı Əbu Tahir Müciddədin Məhəmməd ibn Yaqub Firuzabadi olan alim dövrünün görkəmli dilçisi, ədibi, müfəssiri və fiqh alimi olmuşdur. Şafi məzhəbinə mənsub olan alim fiqh (islam hüququ) elminin bilicisi kimi də tanınmışdır. Bu səbəbdən də o, əvvəlcə Zabid sonra isə Yamənda qazi vəzifəsində təyin olunmuş və ömrünün sonuna qədər bu vəzifədə çalışmışdır [2, s. 144]. Dövrünün ən məşhur alimlərindən biri olan Firuzabadinin Bursada I Bayazıdla görüşüdüyi də qeyd olunur. Bir rəvayətə görə alim Əbu İsaq Şirazinin nəslindəndir. Digər bir rəvayətə görə isə onun nəslİ Əbu Bəkr Siddiq çadır [2, s. 144; 3, s. 2]. Buna görə də Firuzabadi özünə "Siddiq" təxəllüsünü götürmüşdür.

Əbu Tahir Müciddədin Məhəmməd ibn Yaqub bin Məhəmməd Firuzabadi h. q. 729-cu ildə Şiraza bağlı Kazinur şəhərində dünyaya gəlmişdir [3, s. 1]. Atasının dil və ədəbiyyat müəllimi olduğu bildirilir. Firuzabadi ilk təhsilini atasından almışdır. Hələ uşaqlıqdan elmə maraqlı göstərən alim artıq 7 yaşında Quranı əzbər bilərək hafizlik dərəcəsinə çatmışdır. Səkkiz yaşında olanda Şiraza köçən alim burada təhsilini davam etdirmiş və Kivamuəddin Abdullah ibn Mahmud kimi alimlərdən dil və ədəbiyyat dərəsi almışdır. Həmin dövrdə Şiraz böyük elm və mədəniyyət mərkəzinə çevrilmişdir. Şəhərdə çoxlu mədrəsələr tikilmiş və bu mədrəsələrdə görkəmli alimlər fəaliyyət göstərmişlər. Dövrün ən məşhur alimləri burada yaşayıb yaradılmışlar. Bu da Firuzabadinin gələcəkdə məşhur bir alim kimi yetişməsinə mühüm rol oynamışdır. Əbu Abdullah Məhəmməd bin Yusif əl-Əsaridən hədis elmini öyrənərək "Sahihu-Buxari"ni oxumuşdur. Bundan sonra Vəst fəhərinə gedərək burada Şəhəbəddin Əhməd bin Əlİdən Qiraət elmini öyrənmişdir. Firuzabadi elm öyrənmək məqsədi ilə bir çox səhərlərə də səyahət etmişdir. Bu səyahətlər zamanı o həmin şəhər və ölkələrin tanınmış adamlarından çox böyük hörmət görmüşdür. Təsəvvüfi gözəl bilən alim İbnul-Arabinin fikirlərini dəstəkləyərkən bu mövzuda fətvə vermişdir [4, s. 4]. Fətvanın məzmununda deyilir: "Mühiyyəddin İbnul-Arabinin elmi, həyatı və əməlləri bir örnəkdir. O təriqət əhlinin şeyxlərinin şeyxidir. Ona və onun elmi fikirlərinə həss edilən kitabların öyrənilməsi və öyrədilməsi, onun fikirlərindən istifadə edilməsi əgər təsəvvüf əhli tərəfindən öyrənilirsə, caizdir. Belə şeyxlərin şeyxin əsərlərini öyrənərək öyrətmələri dini mövzuda olan münaqişələrin həll olunmasına kömək edəcək. Bunun əksini düşünmək heç mümkün deyil. Çünki İbnul-Arabi Qurani Kərimə 70 cildə təfsir etmiş, "Ona tərəfimizdən bir elm öyrətməmişdir" ayasına çatanda Haqq Təala Şeyxin ruhunu almışdır. Bütün bunlar İbnul-Arabi haqqında ən müəkkəmlə və ən güclü dəlillərdir. Belə ki, bu mövzuda deyilənlərə yalnız yalançı və munkir olanlar inkar edə bilərlər" [4, s. 4].

Görkəmli alim təqribən h. 816-17-ci ildə vəfat etmişdir. Zəbitdə vəfat edən alim Cəbortıyyə təriqətinin banisi olan Cəbortin Türbəsində dəfn edilmişdir. Çox güclü zəka və yaddaş malik olan alim təfsir, fiqh, ədəbiyyat və dilçiliklə bağlı bir sıra əsərlər yazmışdır. Onun əsərləri "Tahbirul-muveşşin fi't-təbiri bi's-sin va'l-sin". Həm "sin" həm də "şin" hərfliylə yazılıb oxuna bilən kəlmələr haqqındadır. "Əd-Durəru'l-mubəşşə fi'l-gurari'l-müşəlləşə". Bu əsərdə hər kəmə ilə oxunub mənası dəyişən və dəyişməyən kəlmələr bir yerə yığılmışdır. Firuzabadinin ən məşhur əsəri "Qamusul-muhit"dir. Alim bu kitabın yazılmasında 2000 qəfə kitabdan istifadə etdiyini bildirir. "Qamusul-muhit" in müqəddiməsi bir çox alimlər tərəfindən dəfələrlə şərh olunmuşdur. Buna səbəb isə kitabın dilinin və üslubunun çox ağır olması olmuşdur. Bu əsərin bir nüsxəsi də AMEA-nın Naxçıvan Bölməsinin Əlyazmalar Fondunda müəhəfizə olunur. Bu nüsxədə əsərin adı kitabın birinci səhifəsində "Qamusul-luğət" kimi verilir. Amma kitabın ikinci səhifəsində mətnin əvvəlində müəllif əsəri "Qamusul-muhit" kimi də adlandırmışdır [1, s. 2]. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, "Qamusul-luğət" və "Qamusul-muhit" eyni əsərdir. Firuzabadinin qələmə aldığı "Qamusul muhit" əsəri əslində 60 cild olmuşdur. Bu gün bizə əlimizdə olan onun kiçik bir hissəsidir. 813-cü (1410) ildə qələmə alınan bu qiymətli əsər Cəvhəri üsulu ilə düzülmüşdür. Bu sisteme əsasən eyni hərflə bitən sözlər bir yerə toplanır. Sözlərin kökləri əsas götürülən sırada isə sözün sən hərfləri "bab", ilk hərfləri isə "fəsil" adlandırılıraq əlifba sırası ilə düzülür. Ortada qalan hərflər də əlifba sırasına əsasən düzülür. Tərəmə kəlmələrin altından açıqlamalar yazılır. Ərəb dilində bəzi sözlərin qısaltmalarını ilk dəfə olaraq Firuzabadi tətbiq etmişdir.

Tərtibat: bibliografik xüsusiyyətlərinə görə sadə tərtibatlıdır.

Dil: ərəb

Tarixi: h. q. 1286-cı il Təbriz.

Cildi: bozuntul qara rəngdə kartondan düzəldilmişdir.

Mövzusu: ərəb dilinin qrammatikası.

Ölçüsü: uzunluğu 21 x 35

Xətti: nəstəliq.
Kağızı: Avropa istehsalı.
Sətirlərin sayı: 39.

Kitab həm Şərq üsulu, həm də müasir üsulla nömrələnib. Qara mürəkkəblə nəstəliq xətti ilə çox səliqəli şəkildə yazılmış mətn asan oxunur. Kənarında müəllif tərəfindən qara mürəkkəblə iri hərflərlə haşiyələr yazılıb, bunları da oxumaq çox asandır. Birinci səhifə müxtəlif ornamentlərlə bəzədilmişdir. Səhifənin sağ tərəfində möhür var. Sonuncu səhifədə nəşr olunduğu il və şəhər yazılmışdır. Birinci səhifədə müəllif geniş ön söz yazıb. Burada dövrünün görkəmli alimlərinin adlarını çəkərək bu əsərin yazılmasında onlardan faydalandığını, onların yazdıqları əsərlərdən istifadə etdiyini qeyd edib. Deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, Fəzlullah Səid Taqi Firuzabadi əş-Şirazi öz dövrünün görkəmli elm xadimi olmuşdur. Onun ərəb dilinin qrammatikasına həsr etdiyi "Qamusul-luğət" (Qamusul-muhit) əsəri orijinal elmi mülahizələrlə zəngindir. Onun xüsusi tədqiqatə ehtiyacı vardır.

ƏDƏBİYYAT

1. Fəzlullah Səid Taqi Firuzabadi əş-Şirazi. Qamusul-muhit. AMEA Naxçıvan Bölməsi, Əlyazmalar Fondu. Şifr: D-11/29
2. Kılıc Hulusi. İslam Ansklopedisi: 44 cildə, c. XIII, s. 143-145.
3. Firuzabadi www.wikipedia.org
4. Tek Abdurrezak. İbnül'l-Arabi'yi Müdafaə amacıyla kaleme alınan fetvalar. www.wikipedia.org

Ниджабет Исламова

ФАЗЛУЛЛАХ САДИ ТАГИ ФИРУЗАБАДИ ЭШ-ШИРАЗИ

В Нахчыванском отделе Фонда Рукописей НАН Азербайджана сохраняются рукописи и печатные книги многочисленных ученых Востока. Одним из таких авторов является Фирузабди эш-Ширази. Он был языковедом, толкователем Корана и хадисистом. В фонде хранится одна из его известных книг «Гамусуль-лугат».

В процессе работы над ним он воспользовался 2000 книг. Данная книга охватывает грамматику арабского языка и является незаменимым источником для ученых арабистов. Он был автором более 70-ти произведений.

Ключевые слова: рукописи, Фирузабди, «Гамусуль-лугат» (Гамусуль-Мухит), языковедение.

Nicabet İslamova

FAZLULLAH SAID TAGI FIRUZABADI AS-SHIRAZI

Manuscripts and printed books are preserved in Manuscript fund of the Nakhchivan branch of ANAS by a number of prominent scholars from the East. One of such scholars is Firuzabadi As-Shirazi. Gamusul-lughat, one of the most famous works of the great linguist, commentator, canonist and scholar, is protected in the fund. During the writing of this book dealing with Arabic grammar, 2000 books were used. This book of the author who has more than 70 works is an indispensable source for Arabists.

Keywords: manuscript, Firuzabadi, "Gamusul-lughat", (Gamusul-muhit), linguistics.

(*Filologiya üzrə elmlər doktoru Fərman Xəlilov tərəfindən təqdim edilmişdir*)